

после Второй мировой войны казачья эмиграция сохранилась за пределами СССР, но значительно потеряла в численности. В 1945–1952 гг. центрами казачьей эмиграции стали лагеря перемещенных лиц в Австрии и Германии. В 1960–1990-х годах большинство казаков-эмигрантов жили в США и Канаде. Основной самостоятельной организацией казаков Дона, Кубани и Терека оставалось казачье национальное движение во главе с И. Бельм и В. Глазковым. Движение активно поддерживалось администрацией США и ее союзниками. В 1970–1980-х гг. КНД пришел в упадок, а его численность значительно сократилась. Изменения в политической системе мира и денационализация казачьей эмиграции привели к прекращению ее деятельности. Частично идеи казаков-националистов были подхвачены отдельными казачьими организациями в Российской Федерации, но российское руководство не поддерживало и отрицало идеи самостоятельности казаков Дона, Кубани и Терека.

Ключевые слова: казаки-националисты, Казачье национальное движение, Дон, Кубань и Терек, самостоятельное казачье движение, «Вольное казачество».

* * *

УДК 008(477)(093.3)

Вережомська С. Ж.,
кандидат історичних наук, доцент кафедри
педагогіки та суспільних наук, Полтавський
університет економіки і торгівлі (Україна, Полтава),
svetlana_verezom@mail.ru

ДІЯЛЬНІСТЬ ФЕДОРА ЕРНСТА З ДОСЛІДЖЕННЯ І ЗБИРАННЯ ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ ХУДОЖНИКІВ Г. ГОЛЬПЕЙНА ТА ГРОТЕ

Стаття присвячена плідній та копійчій праці визначного українського вченого-мистецтвознавця та музейного діяча Федора Людвиговича Ернста з дослідження творчості художників – Генріха Гольпейна та Гро́те. Обіймаючи посаду завідувача художнім відділом Всеукраїнського історичного музею ім. Т. Шевченка впродовж 1923–33 рр. і займаючись систематизацією та поповненням його фондів він практично відкрив для широкого загалу цих, на той час, невідомих митців. На основі аналізу архівних матеріалів досліджено і розкрито внесок Ф. Ернста у розшукування, придбання для художнього відділу творів портретиста Г. Гольпейна та пейзажиста Гро́те та популяризації їх творчості.

Ключові слова: Ф. Ернст, Генріх Гольпейн, Гро́те, музей, мистецтвознавство, історія Києва, Всеукраїнський історичний музей ім. Т. Шевченка, Національний художній музей України.

Сьогодні, мабуть найактуальнішими за чверть століття незалежності України, є ідеї відродження національної культури з одночасним осмисленням вітчизняного минулого, вироблення об'єктивних критеріїв оцінки історичних подій та діяльності окремих особистостей.

Яскравою постаттю серед численних діячів української культури ХХ ст. був Федір Людвигович Ернст (1891–1942) – визначний вчений-мистецтвознавець, пам'яткоохоронець і музейний працівник, який близько двадцяти років свого життя присвятив дослідженню, збереженню та збагаченню української національно-культурної спадщини.

Добре відомий як талановитий вчений-мистецтвознавець Федір Ернст, був призначений 1 грудня 1923 р. Київською губполітпросвітою на посаду завідувача художнім відділом І Державного музею (з 1924 р. – Всеукраїнського історичного музею ім. Т. Шевченка). При цьому Федір Людвигович був, фактично, першим завідувачем художнього відділу Всеукраїнського історичного музею ім. Т. Шевченка (сьогодні – Національний художній музей України) [16, арк. 20зв]. Своім головним завданням впродовж своєї десятирічної праці на цій посаді він визначав як збирання творів митців, що пов'язані своїм походженням або творчістю з Україною.

Працелюбний і закоханий у свою справу, Федір Ернст не тільки дослідив та систематизував вже існуючі мистецькі збірки Всеукраїнського історичного музею, а й відкрив для широкого загалу декілька цікавих художників.

Так, проводячи на початку своєї роботи у художньому відділі детальну інвентаризацію фондів, він зацікавився прекрасними творами живописця Генріха Гольпейна (в Ф. Ернста – Гольпайна), портретиста південно-німецької школи. Цей художник «був досі фактично невідомий в нашій літературі», – зазначив у 1927 р. Ф. Ернст. – Дві–три дрібних нотатки про нього у західній літературі розгублені по давніх, маловідомих, італійських, австрійських, чеських виданнях. Фактично його знали лише у м. Відні, де в міському музеї є чотири портрети, писані Гольпайном» [3, с. 5]. Однак допитливий дослідник з'ясував, що один із періодів творчості живописця проходив в Україні, де впродовж 1844–1858 рр. він написав низку портретів тогочасної української аристократії. Вважаючи Генріха Гольпейна «майстром першорядної ваги» для української культури, який був «досі не досліджений і так ґрунтовно позабутий», – Федір Людвигович вирішив повернути його з незаслуженого забуття [3, с. 7].

На початку 1925 р. він дослідив і детально описав усі твори живописця, які мав на той час Всеукраїнський історичний музей. Ці десять портретів пензля Г. Гольпейна були експоновані на першій виставці «Українського портрету XVII–XX ст.», організованій завідувачем художнім відділом у липні того ж року. А у виданому до виставки каталозі були подані перші відомості про діяльність цього майстра в Україні [17, с. 34–35, 52–53].

Захопившись витонченою манерою виконання портретів, Федір Ернст продовжував по крупицях збирати відомості про життя прекрасного, але маловідомого на той час художника, аналізувати його творчість. Про що копійку й напружену працю лаконічно розповідає його щоденник: «[2 лютого 1926] В Музеї працював над Гольпайном, виявлено авторство портрета Іджковської. 19 лютого [того ж року]. З 11 до 2–ої розшукував по Лук'янівці портрети Гольпайна у прив[атних] збірках. Оглянув збірку Райха» [8, арк. 23–23зв]. Дізнавшись під час подібних розшуків, що один із цікавих творів майстра вивезено його власником Ігнасієм Рабінерзоном до Варшави, Ф. Ернст вступає з ним у листування й отримує відомості про це полотно. Подвійний портрет пензля Г. Гольпейна (можливо автопортрет), який походив зі збірки В. Д. Жевахова з Прилуччини, був придбаний його власником 1920 р. у Київському антикварному магазині. Йдучи назустріч побажанням Федора Людвиговича, І. Рабінерзон надіслав до Історичного музею якісну фотографію та детальний опис названого полотна [14, арк. 3–4].

У 1926 – на початку 1927 р. Ф. Ернст продовжував розшукувати праці живописця по різних містах України та досліджувати їх походження. Так, 13 квітня 1927 р. він помітив у щоденнику: «В Музеї шукав матеріали про Ржевуського (виявилось що портрет Гольпайна – у чорній оксамитовій блузі не Собачинського збірки, а від Ржевуського)... Послав листа Гірсу у Золотоношу з запитанням про Ланге, власників Гольпайна» [8, арк. 38].

Одночасно Федір Людвигович збирав інформацію по інших музеях України. Зокрема він звернувся до Черкаського окружного музею з проханням «повідомити, чи посідає Музей серед творів малярства портрети, писані художником Гольпайном (підпис *Holipeini*), який одвідував у 1840–1850 рр. де–які панські маєтки на Черкащині й писав там портрети». У разі існуванні у Музеї таких полотен Ф. Ернст просив надіслати їх описи «з зазначенням тексту підпису, дати, розмірів, матеріалу, портретованої особи й

місяця походження портрету» [5, арк. 7]. На цей запит було одержано повідомлення від директора музею Д. Бочкова про наявність у них виконаного у 1845 р. портрета Онисії Ланге пензля Г. Гольпейна [5, арк. 6].

Листа аналогічного змісту Ф. Ернст направив також до Вінницького історико-побутового музею. У відповіді директора музею Г. Брілінга наводилися дані про три портрети членів родини Потоцьких (1849–50 рр.) та знімки з них [12, арк. 1–2]. Таким же чином від директора Волинського науково-дослідного музею Д. Антонова (м. Житомир) Ф. Ернст дізнався про існування у його колекції портрета барона де Шодуара (1856 р.) роботи Г. Гольпейна [13, арк. 1–3].

Для отримання більш повної інформації про творчу спадщину цікавого портретиста Федір Людвігович вирішив послати запит на його батьківщину. При зверненні до Історичного музею м. Відня йому стала у пригоді не тільки бездоганна репутація відомого мистецтвознавця, а й досконале володіння німецькою мовою. Належним чином оцінивши інтерес українських колег до їхнього талановитого співвітчизника, австрійські музейники подали необхідні відомості та надіслали фотознімки всіх наявних у Віденському музеї творів Г. Гольпейна [4, арк. 29].

Результатом усєї цієї копіткої та напруженої праці стало написання Ф. Ернстом дослідження «Портретист Гольпайн», що було опубліковане спочатку у серії збірок «Український музей» наприкінці 1927 р., а потім вийшло й окремим виданням. У ньому Федором Людвіговичем були викладені численні подробиці творчої діяльності живописця під час перебування в Україні, вміщено реєстр усіх відомих на той час праць Г. Гольпайна. Усі твори художника розподілено за роками з детальною характеристикою портретованої особи, часу та обставин їхнього написання. Видання було також оздоблено одинадцятьма репродукціями портретів майстра (у тому числі й одержаними із Відня та Варшави) [3].

Ця праця Федора Людвіговича була сприйнята з великим інтересом не тільки в Україні, а й за її межами. Так, прихильні відгуки на неї були одержані з Польщі та Австрії [4, арк. 60]. А відомий мистецтвознавець з Москви Павло Еттингер у своєму листі до Ф. Ернста писав, що прочитав працю про Г. Гольпайна з величезним інтересом. «Ваша монографія, – зазначив він, – представляє подвійний, художній та історичний інтерес» [14, арк. 8].

Принагідно зазначимо, що паралельно з дослідженням праць живописця, Федір Людвігович прикладав великі зусилля з їх здобування для художнього відділу. Ще у вересні 1927 р. він порушив клопотання перед керівництвом Ленінградського Державного Ермітажу про передачу до Всеукраїнського історичного музею двох жіночих портретів пензля Г. Гольпайна [6, арк. 61]. Результатом цього звернення стала передача у квітні 1930 р. у повну власність Київського музею названих картин. Вони були виділені з Відділу живопису XIX ст. Ленінградського Ермітажу. Ці полотна мали особливу вартість для України, оскільки Ф. Ернстом було з'ясовано, що на них зображені «члени родини Київського генерал-губернатора 1850–х років – Васильчикова» [7, арк. 27].

Розповідаючи про щирю й віддану працю Ф. Ернста у Всеукраїнському історичному музеї ім. Т. Шевченка не можна обійти увагою його велику працю з розбудови відділу Старого Києва. Закоханний із юності у рідне місто, Федір Людвігович прекрасно знав і високо цінував його

історію та величаву красу. Саме тому Ф. Ернста не міг не зацікавити побачений випадково, під час праці у вересні 1922 р. у Ленінградському Ермітажі, невеличкий акварельний малюнок з краєвидом Києва невідомого майстра. У цьому зображенні він одразу впізнав куточок Старого міста, написаний з боку Подолу. Особливо привернуло увагу Федора Людвіговича те, що всі численні будинки, церкви, монастирі були надзвичайно старанно виписані, з точно зазначеними архітектурними особливостями. Цінність малюнку збільшувалася тим, що зображені на ньому старовинні будови Києва були вже давно поруйновані або повністю перебудовані. І окрім того, з обраного художником ракурсу, Поділ майже не малювали й не фотографували. Цей цікавий малюнок був підписаний цілком невідомим дослідником Києва іменем «Гроте» й датувався початком п'ятдесятих років XIX ст. [2, с. 404].

Обґрунтовуючи велику цінність даної акварелі саме для Києва, Федір Людвігович звернувся до адміністрації Ермітажу з клопотанням про передачу її в Україну [4, арк. 12]. І спочатку навіть отримав принципову згоду завідувача відділу малюнків С. Яремича передачі з його запасників цю «акварелю до її єдиного природного й найдоцільнішого місця – Київського музею». Але коли дійшло до остаточного вирішення справи, «дирекція Ермітажу категорично висловилися проти видачі такої – здавалось-би – безконечно дрібної й зайвої для Ермітажу речі українському музеєві» [2, с. 405].

Два інші краєвиди Києва, написані тим же художником, Ф. Ернст знайшов також досить несподівано восени 1924 р. у будинку колишнього генерала Раєвського у м. Гурзуфі. Так він згадував про цей випадок: «у якійсь коморі, серед майна, що його склали місцеві музейні робітники й захопила курортна управа, – мені довелося знайти три великі картини, що їх у списку курортної управи вважалося за «Види Севастополя», а справді були крайовидами Києва середини минулого віку». Два малюнки були підписані Гроте, третій – належав відомому автору серії замальовок м. Києва, товаришу Т. Шевченка, художнику І. Сажину [4, арк. 47]. Відзначаючи невелику художню цінність згаданих творів, але їх надзвичайну вартість, історичну насамперед, для м. Києва, Федір Людвігович звернувся до Кримського відділу охорони пам'яток мистецтва й старовини з пропозицією взаємовигідного співробітництва [4, арк. 49]. В обмін на три полотна з видами Києва 1848–50 рр. пензля Гроте та І. Сажина пропонувалися на вибір по два твори Володимира та Костянтина Маковських, по одному – І. Шишкіна, А. Боголобова, Н. Дубровської та деякі інші праці російських мариністів. У результаті тривалого, майже шестирічного, листування з Центральним музеєм Тавриди, у 1930 р. нарешті було досягнуто позитивного результату у справі передачі згаданих творів Гроте й І. Сажина до Київського історичного музею [7, арк. 8].

У 1925 р. картину Гроте Федорові Людвіговичу пощастило розшукати вже у самому Києві. Це був краєвид із зображенням Старого міста, Подолу й схилів Дніпра, виконаний олійними фарбами у 1851 р. Полотно належало інженеру Турецькому, який згодився продати його для музею [2, с. 406].

Ще на один невеличкий твір, виконаний Гроте, Ф. Ернсту пощастило натрапити у грудні 1925 р. у Москві. Під час праці у музейному фонді Головна науки Р.С.Ф.Р.Р.

по з'ясуванню предметів старовини та мистецтва, у поверненні яких зацікавлена Україна, він зустрів етюд, написаний цим київським художником. У даному випадку це був пейзаж з куточком якогось приватного саду чи парку з зображенням на першому плані білого собаки – панського улюбленця. Твір походив зі збірки відомого у Києві колекціонера М. Фабріціуса. На цей раз клопотання Федора Людвіговича про передачу етюдів Гроте в Україну було задоволене, й твір поповнив фонди Всеукраїнського історичного музею ім. Т. Шевченка [15, с. 64].

Збираючи твори художника, який з такою великою любов'ю й майстерністю змальовував Київ, Ф. Ернст намагався знайти хоч які-небудь відомості про нього. З'ясувавши певні хронологічні рамки його праць, допитливий дослідник починає розшуки. Нарешті, у квітні 1925 р. йому пощастило: працюючи над фондами Центрального історичного архіву, Ф. Ернст знайшов прізвище Гроте у списку службового персоналу Інституту шляхетних панянок. Також Федір Людвігович встановив, що згідно з даними, вміщеними у «Історії інституту шляхетних панянок» М. Захарченко, Гроте працював у ньому вчителем малювання у 1850–54 рр. [2, с. 408–409].

Ця лаконічна інформація дуже допомогла Федорові Людвіговичу у дослідженні велетенської панорами Києва середини XIX ст., подарованої у 1911 р. тоді ще Київському музею старожитностей і мистецтва родиною Бремен де-ла Гарді. «Ця панорама, 4 1/2 метри завширшки, має виняткову особливість і єдина у своїм роді для Києва – її мальовано з вікон чи даху Київського інституту шляхетних панянок по повному колі, навкруги всього будинку», – зазначав Ф. Ернст. Детальне, зразково виконане зображення архітектурних видів давнього Києва було по-справжньому безцінним для істориків і киевознавців. Але ж ця грандіозна й прекрасна робота не мала підпису автора. Проте, дослідивши художню манеру та колорит виконання твору, проаналізувавши вже відомі роботи майстра, Федір Людвігович приходить до висновку, що автор панорами – Гроте [2, с. 409–413].

Продовживши дослідження творів цього цікавого, але майже невідомого художника, Ф. Ернст встановлює авторство ще одного незакінченого малюнка – з видом Інституту шляхетних панянок. Цей етюд також був подарований музею родиною Бремен де-ла Гарді разом зі згаданою панорамою. На думку Федора Людвіговича, даний твір з великою мірою ймовірності, теж можна було віднести до пензля Гроте [2, с. 414–415].

Результатом старанної і копіткої праці зі студювання мистецької спадщини художника-пейзажиста стало опубліковане у Збірникові історико-філологічного відділу УАН (на пошану академіка Д. Багалія) дослідження «Види Києва середини XIX віку, що їх писав художник Гроте» [2]. Окрім того, Ф. Ернст виступив із доповіддю на згадану тему під час спільного засідання з дослідницькою кафедрою мистецтвознавства у Всеукраїнському історичному музеї 17 лютого 1925 р. [1].

Принагідно зазначити, що дослідження Федора Людвіговича про Гроте викликало великий інтерес не тільки у Київських істориків і мистецтвознавців. Зокрема, московський публіцист, українець за походженням, І. Лазаревський писав у листі до Ф. Ернста від 25 березня 1926 р., що із захватом прочитав «цікаву статтю про гротевські види Києва» і після цього «відчув якусь пристрасну тягу на Україну» [10, арк. 8].

Слід зауважити, що весь цей час Федір Людвігович не полишав спроби одержати з Ленінградського Ермітажу акварельний красевид Києва, з якого у нього сталося «перше знайомство» з Гроте. У своїх зверненнях до адміністрації Ермітажу він знову наголошував на невисокій художній вартості зазначеного твору. Пояснював, що акварель має важливе значення тільки для Києва, тому що містить зображення вже зниклих або перебудованих споруд міста. Демонструючи великий науковий інтерес до Гроте, Ф. Ернст надіслав до бібліотеки музею копію свого дослідження «Види Києва середини XIX віку...» [5, арк. 61]. І врешті-решт отримав жаданий результат – у квітні 1927 р. акварельний малюнок Гроте було передано до колекції Всеукраїнському історичному музею ім. Т. Шевченка [7, арк. 27].

Усі ці чудові твори, відшукані та здобуті завдяки напруженій роботі Федора Людвіговича, стали справжніми прикрасами оновленої експозиції відділу Старого Києва. При цьому варто зауважити, що оскільки згаданий відділ, у силу обмеженості штатів музею, не мав постійного завідувача, реекспозиція 1930 р. була здійснена саме Ф. Ернстом [9, арк. 1].

Життя та діяльність Федора Ернста – незвичайної інтелігентної людини й талановитого вченого, який залишив нам у спадок велику кількість праць з мистецтвознавства, пам'яткознавства та збагачені завдяки його плідній діяльності фонди провідних музеїв м. Києва й сьогодні має бути взірцем справжнього патріотичного відношення до культурної спадщини, історичної пам'яті України, служіння якій стала його долею.

Список використаних джерел

1. Доповідь проф.[есора] Ернста // Пролетарська правда. – 1928. – 18 лютого.
2. Ернст Ф. Види Києва середини XIX віку, що їх писав художник Гроте // Збірник історико-філологічного відділу УАН, кн. XIII–XIV. – 1927. – С.404–414.
3. Ернст Ф. Портретист Гольпайн. – К.: Всеукр. іст. музей, 1927.
4. Науковий архів Національного художнього музею України. – Оп.1. – Спр.33.
5. Там само. – Спр.52.
6. Там само. – Спр.53.
7. Там само. – Спр.80.
8. Рукописні фонди Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. – Ф.13–1. – Спр.7.
9. Там само. – Ф.13–2. – Спр.8.
10. Там само. – Ф.13–3. – Спр.45.
11. Там само. – Ф.13–3. – Спр.50.
12. Там само. – Ф.13–3. – Спр.70.
13. Там само. – Ф.13–3. – Спр.71.
14. Там само. – Ф.13–3. – Спр.78.
15. Українські культурні цінності в Росії: На шляху до діалогу. 1926–1930 / Упоряд.: О. Нестуля, С. Нестуля. – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2002.
16. Центральний державний архів вищих органів влади і управління. – Ф.166. – Оп.7. – Спр.585.
17. Щербаківський Д., Ернст Ф. Український портрет. Виставка українського портрету XVII–XX ст. – К.: Всеукраїнський історичний музей, 1925.

References

1. Dopovid' prof.[esora] Ernsta // Proletars'ka pravda. – 1928. – 18 ljutogo.
2. Ernst F. Vidy Kyi'va sere diny XIX viku, shho i'h pysav hudozhnyk Grote // Zbirnyk istoryko-filologichnogo viddilu UAN, kn. XIII–XIV. – 1927. – S.404–414.
3. Ernst F. Portretyst Gol'pajn. – K.: Vseukr. ist. muzej, 1927.
4. Naukovyj arhiv Nacional'nogo hudozhn'ogo muzeju Ukrai'ny. – Op.1. – Spr.33.
5. Tam samo. – Spr.52.

6. Tam samo. – Spr.53.
 7. Tam samo. – Spr.80.
 8. Rukopysni fondy Instytutu mystectvoznavstva, fol'klorystyky ta etnologii' im. M. T. Ryl's'kogo. – F.13–1. – Spr.7.
 9. Tam samo. – F.13–2. – Spr.8.
 10. Tam samo. – F.13–3. – Spr.45.
 11. Tam samo. – F.13–3. – Spr.50.
 12. Tam samo. – F.13–3. – Spr.70.
 13. Tam samo. – F.13–3. – Spr.71.
 14. Tam samo. – F.13–3. – Spr.78.
 15. Ukraïns'ki kul'turni cinnosti v Rosii': Na shljahu do dialogu. 1926–1930 / Uporjad.: O. Nestulja, S. Nestulja. – Poltava: RVV PUSKU, 2002.
 16. Central'nyj derzhavnyj arhiv vyshhyh organiv vlady i upravlinnja. – F.166. – Op.7. – Spr.585.
 17. Shherbakivs'kyj D., Ernst F. Ukraïns'kyj portret. Vystavka ukraïns'kogo portretu XVII–XX st. – K.: Vseukraïns'kyj istorychnyj muzej, 1925.

Verezomska S. G., PhD. in Historical Science, associate professor of Pedagogy and social Sciences chair of Poltava university of Economics and Trade (Ukraine, Poltava), svetlana_verezom@mail.ru

Phedor Ernst's activities on research and purchasing artistic heritage of H. Hollpein and Grote

The article is devoted to the fruitful and laborious work of the outstanding Ukrainian scientist-art historian and museum leader Phedor Lyudvigovich Ernst on his study of the works of the artists – Heinrich Hollpein and Grote. Occupying the position of the Head of the Art Department of T. Shevchenko All-Ukrainian Historical Museum over 1923–33 and being engaged in classifying and refilling its funds, he actually opened to the public the artists, who had been unknown by that time. Based on the analysis of archival materials it has been researched and disclosed Ph. Ernst's contribution in searching, finding out and purchasing the works of the portraitist H. Hollpein and Grote's landscape pictures for the Art Department and the popularization of their artistic heritage.

Keywords: Ph. Ernst, Heinrich Hollpein, Grote, museum, art historian, study of art, history of Kiev, Taras Shevchenko All-Ukrainian Historical Museum, National Art Museum of Ukraine.

Верезомская С. Ж., кандидат исторических наук, доцент кафедры педагогики и общественных наук, Полтавский университет экономики и торговли (Украина, Полтава), svetlana_verezom@mail.ru

Деятельность Федора Эрнста по исследованию и собиранию творческого наследия художников Г. Гольпейна и Гроте

Статья посвящена плодотворной и кропотливой работе выдающегося украинского ученого-искусствоведа и музейного деятеля Федора Людвиговича Эрнста по исследованию творчества художников – Генриха Гольпейна и Гроте. Занимая должность заведующего художественным отделом Всеукраинского исторического музея им. Т. Шевченко на протяжении 1923–33 гг., занимаясь классификацией и пополнением его фондов, он практически открыл для широкой публики этих, в то время, неизвестных художников. На основе анализа архивных материалов исследовано и раскрыто вклад Ф. Эрнста в разыскание, приобретение для художественного отдела произведений портретиста Г. Гольпейна и пейзажиста Гроте, популяризации их творчества.

Ключевые слова: Ф. Эрнст, Генрих Гольпейн, Гроте, музей, искусствоведение, история Киева, Всеукраинский исторический музей им. Т. Шевченко, Национальный художественный музей.

* * *

УДК 636.082:009:001

Апостол М. В., кандидат історичних наук, докторант, Національна наукова сільськогосподарська бібліотека (Україна, Київ), apostolmv@online.ua

ПЕРША УКРАЇНЬКА СПЕЦІАЛІЗОВАНА МОЛОЧНА ПОРОДА

Висвітлено передумови інтенсифікації селекційного процесу в молочному скотарстві України в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. Узагальнено методику виведення української червоно-рябої молочної породи, її основні переваги та відмінності від класичної методики породотворення. Обґрунтовано визначальний внесок у розроблення основних положень селекційно-генетичного вдосконалення порід великої рогатої худоби одного із фундаторів сучасної теорії і методології породотворення у скотарстві, доктора сільськогосподарських

наук, професора, академіка М. В. Зубця. Висвітлено основні напрями роботи з українською червоно-рябою молочною породою на сучасному етапі розвитку тваринництва. Методологія дослідження ґрунтується на застосуванні системно-історичного підходу.

Ключові слова: скотарство, породотворення, порода сільськогосподарських тварин, молочна продуктивність.

Серед факторів, що зумовлюють прогрес людства, значне місце належить селекції в тваринництві, яка розробляє методи поліпшення існуючих і створення нових порід та типів, вивчає способи впливу генотипових і паратипових факторів на тварин із метою використання їх спадкових ознак за необхідним для людини напрямом. Цілеспрямовано впливаючи на продуктивні ознаки тварин, селекція становить підґрунтя для вирішення глобальної продовольчої проблеми, розроблення основ безпеки харчування людства. Найбільш продуктивним періодом розвитку селекції в тваринництві є друга половина ХХ – початок ХХІ ст., що пов'язано з досягненнями в розробці теорії і методології породотворення, створенні нових високопродуктивних порід худоби. Необхідність активізації історичних пошуків даного періоду зумовлюється ще й тим, що він позначився переходом від класичних уявлень до фундації сучасної теорії селекції сільськогосподарських тварин.

Історіографічні розвідки з вивчення закономірностей становлення та розвитку селекції в скотарстві України започатковані М. А. Кравченком, А. І. Плїшком, В. П. Бойком та іншими вченими, наукові праці яких представляють безперечну цінність при дослідженні ранніх етапів створення та вдосконалення порід худоби [1; 8; 9]. Ґрунтовний коментар з окремих проблем становлення спеціалізованого скотарства в Україні містять наукові праці В. П. Бурката та ін. [2; 3]. Однак до цього часу не узагальнено методику виведення української червоно-рябої молочної породи, внесок у розроблення її основних концептуальних положень одного із фундаторів сучасної теорії породотворення, академіка М. В. Зубця. З огляду на це, дані завдання висувалися на перший план при проведенні даного дослідження. Автором використано історичні (порівняльно-історичний, предметно-хронологічний), загальнонаукові (аналіз, синтез, логічний) та джерелознавчий методи.

З інтенсифікацією скотарства та запровадженням новітніх технологій в 60–70-х роках минулого століття виникла потреба в удосконаленні вітчизняних порід великої рогатої худоби за придатністю до дворазового машинного доїння і молочною продуктивністю. З цією метою обґрунтовано та реалізовано концепцію створення на їх основі методом складного відтворного схрещування з представниками молочних порід зарубіжної селекції нових високопродуктивних спеціалізованих порід і типів.

Першою спеціалізованою молочною породою на українських землях є українська червоно-ряба молочна. До розроблення методики її виведення вагомий внесок зробив академік М. В. Зубець. Її принципові відмінності: 1) великомасштабність породотворного процесу, що охоплює як племінну, так і товарну частину місцевої худоби; 2) застосування різних схем схрещування з подальшим вибором найбільш оптимальних; 3) орієнтовне визначення частки батьківської та материнської спадковості; 4) використання у селекційному процесі напівкровних тварин, у тому числі й при розведенні «у собі»; 5) закладення заводських ліній на кращих за